

Kyrkorna i Kyrkås

Jan Nilsson

Några dokumenterade händelser från kyrkolivet i Kyrkås på en tidsaxel. Det pågår nu sedan några år ett förnyat intresse för historieforskning i både arkeologi och dokument som berör samhällsutvecklingen i den lilla avkrok av stora världen som någon gång döptes till Jämtland.

Det är mycket som för mig tyder på att Kyrkås med omgivning har mer eller mindre råkat hamna i en geografisk skärningspunkt mellan olika händelser och samhällskrafter som jag ska försöka belysa på följande tidsaxel, där det finns många utforskade områden kvar att titta på.

Någon gång under åren 900–1100 tillverkades enligt modern datering en bildväv i dubbelvävteknik på linnevarp med inslag av växtfärgat ullgarn. Enligt analysen har materialet i väven lokalt ursprung från regionen, den kallas numera för Kyrkåstäcket och originalet finns att se på museet Jamtli i Östersund. Dubbelvävens teknik och mönster har stora likheter

med textilier från ungefär samma epok i kyrkor från socknarna Marby, Revsund, Överhogdal och Skog i Hälsingland, nära Ljusnans mynning vid Söderhamn.

Bildspråket på vävnaderna har en blandning av kristna korssymboler, svastikor, kyrkobyggnader och en kamp mot symboler för äldre förkristen asatro. Alla nämnda socknar ligger vid färdvägar som kan antas ha varit väl frekventerade och kanske t.o.m. påbjudna för pilgrimsresor från Svealand och Götaland till Nordens största och viktigaste katedral till Sankt Olofs ära i Nidaros fram till digerdöden 1350. Efter digerdöden blev det så glest med folk i bygderna att det mesta av pilgrimsresandet sannolikt avtog. Den katolska helgontillbedjan i Sveriges rike förbjöds helt av Gustav Vasa år 1543 efter den lutherska reformationens införande.

Kristnandet av Tröndelag och Jämtland har rötter ifrån Irland och Skottland över Shetland till Bergen i Norge och sammanfaller också tidsmässigt väl med tiden efter slaget vid Hastings år 1066 och den snart därefter broderade stora Bayeuxtapeten, vars historiskrivning och bildspråk kan ha inspirerat resande och kristnade vikingar till de ovannämnda bonaderna. Trots namnet så anser man att Bayeuxtapeten tillverkades och i början förvarades i katedralen i Canterbury nära London.

1290 Första ledjdebrevet från ärkestiftet i Uppsala för bildandet av den troligen lite unika sjalastugan på Ragundaskogen, alltså nuvarande Stugun. Det fanns ett tydligt och starkt intresse från ärkestiftet att vid den här tiden stärka sommartrafikleden för det katolska pilgrimsresandet från södra delarna av Sverige till Nordens viktigaste och största metropol med Sankt Olofskulten vid Nidaros. Den led som nu avsågs började från bottenvikshamnar i Sollefteå, alternativt Kramfors, och hade Vesterhus kapell och kungsgården på Frösön som stor mellanstation ungefär halvvägs innan man skulle ta språnget över fjällkedjan ner till Trondheimsfjorden.

Observera att på den tiden var båttransport i och mellan väglösa länder det viktigast färdmedlet på både längden och tvären under sommartid. Kyrkor och kapell (t ex Busvedbacken - fri sikt mot Åreskutan i väst och Lillsjöhögen i öst) med kringliggande odlingar med dagsreseavstånd emellan, fungerade som vägmärken och övernattningsställen, där i första hand den katolska kyrkans tjänare kunde fördes med pilgrimspass som berättigade personen till fri vägledning, skydd och livsmedel för resan

Olaus var titulärärkebiskop av Uppsala, efter brodern. Hur skall vi titulera honom för att det inte skall bli fel?

https://sv.wikipedia.org/wiki/Olaus_Magnus

från ett vägmärke till nästa. På 1200-talet var sannolikt klimatet ännu varmare än idag i våra nordliga trakter, så slädföret vintertid var inte heller detsamma som det sedan blev från 1400-talet och fram till våra dagar.

1300-tal Bedöms vara åldern på ett antal sprättäljda rotbrädor under Kyrkås gamla kyrkas spjältak, vilka sannolikt återbrukats efter en tidigare träbyggnad i närheten (som kan ha varit Boden/kapellet i Bringåsen?).

Namnhistoria

1407 Finns socknen Hjellsjöås (Hielzsioasa sokn) nämnd i ett tingsdokumnet om köp från Skjör av fiskeanläggning i Mosjön. Detta skrevs vid ting i Näskott.

1435 och 1440 Kallas socknen hädanefter för Kyrkås (kyrass, kirkious) i dokument skrivna i Lit. Här nämns också Bodeswedie som ödesböle första gången i skrift.

1545 Byggs enligt datering från 2007 en stenkyrka med trätak i Kyrkås, vilken numera kallas för Kyrkås gamla kyrka. Ungefär samtidigt publicerar den siste svenske katolske prästen Olaus Magnus från sin landsflykt i Rom en karta (Carta Marina) som beskriver hela nätverket av

Lade till bild på utdrag ur Carta Marina / MAnd

Utdrag ur Carta Marina, tryckt i Venedig 1539 (Wikipedia)

gamla färdvägar i Norden från högmedeltiden fram till digerdöden.

1775 Abr Hülphers uppger i sin jämtlandsbeskrivning (utan att ha varit här själv): Lämningar efter ett gammalt capell finnes 1/8 mil i öster den dåvarande kyrkan.

1799 Fale Burman noterar vid ett besök i Kläppe att dåvarande kyrkan och prästbordet var byggt på mark som donerats från ödesbölet Gunilsböle (1 km söder Bringåsbyn). Burman noterar också att den tidigare "gamla Kyrkan eller Capellet" hade legat på ett ödesböle norr om Gunilsböle som hette Alvarbölet och platsen kallade han för Bursvedbacken, vilken låg "mellan Kyrkan och Bringås".

Utdrag ur Fale Burmans reseanteckningar - renskrivna på maskin på 1930-talet.

12a

Reste med G. Agerberg till Kyrås. - Kalk-Hällearten slöts i Nifsås höen - många broar i vägen - illa vid magtholma. - Nifsåsen blifvit öde, för ett mord, som skett i en Källare, hvarefter grop ännu synes. - Stenråsen lagda i ovanl. ordning, längs ned efter lägdarne. - Skön utsigt. - I Kläppe finnes ännu Nordstoms släkten. - Oollanden. - Stora och frodiga Rönnar där planterade. - En del af Gunilsböle, blifvit skänkt till Kyrkoplats, och ett litet Prestbord, för Kyrås Kyrka - det öfriga är ännu en Fåbodvall - i hvilken Wäster Sen, äger det mästa - förförigt hafva ock Härdsåsen, Ösa samt Lungre Byen, sina andelar. - Kyr

→ Mellan Nifsås-höen, och Aspås Kyrka - finnes på Skogen i stora Geschieben, en hård Sandstens art med liksom inväxta Kilar af samma Gry. - Sandsten i Jemt. nog sällsynt.

kan liknar till belägenhet en eremitage: är liten, men snyggt Gamla Kyrkan, eller Capellet, har legat på Alvar bålet. - Bursveds Backen, mel. Kyrkan och Bringås. Stapeln nybyggd, med en slags lund, till ingång. Mindre Klockan är guten af Hilleström 1750 (Rockmans Gesäll) den större af Lindberg 1787 - skulle präla med Lindholms namn. I Sakristian anmärktes Palladii Handbok tryckt 1602. Bildhuggeriet på Altartaflan är af Eilers yngre arbeten, och i singulier, dock ej obehaglig stil. Snyggt tak - 2ne läktare - fenster på gäveln under taket göra Kyrkan ovanl. ljus. På Kyrkogården var en grafsten, hörande till Bringås af Brumfle Marmor, med årtalet 1694.

Halva Svens-myran hör till Klepp i Kyrkås; den andra hälften till Onsala. - Hälfarun, V. om Klepp-Sjön, är Skiljemärke mellan Nifsåsen (i Ås) och förensmda Klepp. - På grund åker, hållst där någon hälla är i botten, kommer snarast efterränna; den ligger ock mäst af torrka och starkt Sol-sken - bär sås sednare, och jorden höjes. - Om knutar samman fogas med sned inhuggning, blifva byggnader varaktigare - äfvenså om Väggar ej flattäl-jas. - I Klepp emvaxlande Hälle-arter - Ibland dem Hälleflinta. - Ribes Alpinus /Tre-Stickel-ved/ - Arter sades där sällan blifva fullmog-na. - Klepp Sjön fordom blifvit kallad: Ljusa Sjön. - Klepps Agor gränsa mot Sex Kyrkesocknars- Bursyn - Stegel Stubben skiljemärke mel. Sen, och Nifsås. - På sednare stället och i Klepp, ej Kalksten. - Nattläger på Gästgfv. gården i Klepp.

Torsdag d. 9 Aug.

Burmans uppgifter bekräftas också av bykarta över Lungre-Kyrkbyn från 1695 där gamla kyrkan och en gårdsmarkering står placerade i en omgivning av skogsträd, medan alla byns hemman finns noggrant redovisade på separata kartdelar över själva Lungrebyn någon km längre österut.

En bykarta över Bringåsen från 1760 visar Busvedbacken som slättermark uppe vid nuvarande "Backen" samt ytterligare några Busvedängar och -myrar längre ner mot Jellsjön. Bodsvedmyren, som min morfar kortvarigt odlade upp igen omkring 1910 fanns fortfarande

nämnd på gamla generalstabskartor från 1900-talet.

1835 Inleder bönderna Jon Johansson i Lungre och Anders Larsson i Kläppe planering och byggstart för en större kyrka i Kyrkås.

1840 Medan den så kallade drängen Ivar Pålsson från Lungre timrar sockenstuga, gifter sej hans syster Kerstin med torparen Jonte på Berget (i Bringåsen). Material för grundläggning av nya kyrkan i Lungre fraktas fram.

1844 Gamla kyrkan töms och inredning säljs. ”Div. enligt auctionslängd af den 12 oct 1844” (Inget är specificerat, vare sej föremål eller köpare!)

1845 Nya Kyrkan förklaras officiellt godkänd och invigd, men man hade startat gudstjänsterna där redan 1843 och då stängt gamla Kyrkan.

1848 Kyrkovärden Jon Johansson avlider. Kyrkovärdskapet övertas av ”parhästen” Anders Larsson, som i sin tur avträder som sockenskrivare. Det verkar troligt att Jons hustru och vuxna dotter Brita av praktiska skäl ombeds (eller att Jon överlämnar ansvaret för) fortsatt skötsel av kyrkotextilierna, både gamla och nya, eftersom de bor bredvid kyrkan och har kunskap på området.

1853 Brita Jonsdotter flyttar som nygift till sin svärfar Anders Larssons gård i Kläppe. Samma år står det i Kyrkoräkenskaperna som skrivits av Anders Larsson: ”Försålt diverse skräp af gamla Kyrkan 7:27”. Inga fler detaljer här heller.

1855 Ärver Brita J en näst intill obebyggd gård efter lottning med sin syster vid bodelning på sitt gamla hem i Lungre, och paret Hans Andersson-Brita Jonsdotter flyttar vid midsommartid från Kläppe till en helt ny gårdsbildning i Bringåsen som Britas far Jon Johansson köpt in 15 år tidigare. Gården täcker den gamla fornminnesplatsen Bodsvedbacken och är i det närmaste rågranne med Britas gamla hemgård i Lungre, som nu ägs och brukas av Britas bror Pehr Jonsson.

Samtidigt sker bodelning i Kläppe där Anders Larsson överlämnar var sin gårdsdel till Hans båda yngre bröder Lars och Anders, vilka löser ut den äldste brodern Hans, som nu blir nybyggare i Bringåsen – naturligtvis med god hjälp från parets båda föräldragårdar.

Brita och Hans är nu med stor sannolikhet medvetna om att deras nya Bringåsengård av Jon har placerats mitt över den troliga historiska kapellplatsen i Kyrkås. Vid den här tidpunkten är det osäkert vid vilken tidpunkt det gamla kapellet skrotats och en ny stenkyrka blivit byggd i

Kyrkbyn. Stenkyrkan tros vara från 1100-talet.

1861 avlider Kerstin Pålsdotter ”på Berget” och två av bygdens mest betrodda och släktmässigt ojäviga värderare Anders Larsson i Kläppe och Per Brunberg i Brynje anlitas för bouppteckning, där även Kerstins bror Ivar Pålsso medverkar som ombud för Kerstins omyndige son Jonas 19 år.

Boutredningen visar att torpet hade ett förhållandevis värdefullt innehåll med bl a omkring 30 olika beredda pälskinn och garvade hudar i olika tillverkningsstadier, varav många var monterade med ”täcken”. Det som sticker ut är att både de levande fåren som fanns i boet och en del skinn under beredning värderades till 1 á 2 riksdaler/st, medan ”4 styk färludna fällar med täcken 60 (Rd)”. Som jämförelse värderades torpets häst till 70 och även ”2ne kor 70”. Dessutom fanns förstas en vävstol och diverse utrustning till denna.

I samma bouppteckning finns en rad med ”2ne gamla Hästtecken, 2ne Pappdosor, 2ne Trensar -:75 (öre) vilket mycket väl kan vara den rad som konstruerats av Anders Larsson för att rymma antependiets återköpshistoria, och där antependiet kunde ha varit en av dessa artiklar, som här maskerats till gammalt hästtäck för att inte visa att man haft detta antependium ”utlånat” utanför kyrkans lokaler, för att ge torparhustrun Kerstin möjlighet att återskapa en vacker kopia av det av tidens tand illa medfarna originalet.

1862 slutar Anders Larsson som Kyrkovärd och Britas bror Pehr Jonsson börjar för första gången att underteckna Kyrkoräkenskaperna i egenskap av Kyrkovärd.

Kyrkåstäckets uppmärksammas officiellt 1869 efter att det under mellantiden efter JonteKerstins död 1861 troligen omhändertagits av Brita Jonsdotter och lagts undan i nya Kyrkans förråd.

1869 Den 11 och 12 juli, mitt under skogsslättertiden, besöker Nils Månsson Mandelgren Kyrkovärden Pehr Jonssons gård i dåvarande kyrkbyn Lungre. Mandelgrens forskningsresor var förplanerade och Pehr Jonsson måste ha varit förvarnad om besöket, och sannolikt också informerad om varför Mandelgren ville besöka Kyrkås.

Abt. Hülphers noteringar från 1775 om den gamla kapellplatsen på Bosvedbacken, och det gamla altartäcket, har sannolikt varit känt långt utanför Kyrkås som en möjlig relik från det gamla kapellet. Hülphers historiebok bör också ha funnits på Frösö trivialskola.

Från ett besök i nya kyrkans torn noterade NMM: *En brokadväfnad 2 alnar 10 tum, 1 aln 12 tum varpen vitt linne och islagen ylle, så att ornaterna voro vita och röda (fås till museum) låg som trasa i en korg, fans ej uti inventarium.* Detta låter som en förväntad ”upptäckt”, samtidigt som NMM undviker att kalla väven för altarduk för att inte stöta sej med den kitslige Riksantikvarien Hildebrand.

Noteringen visar att Mandelgren noggrant undersökte vävnaden som han kan ha siktat in sej på i sin resruttsplanering trots att den inte fanns i någon lokal inventarieförteckning. Hans uppmätning av föremålet visar också att det så kallade ”fyrfota djuret” vid detta tillfälle inte är lossklippt.

Sent på hösten, 1869-11-05 avlider den gamle sockenskrivaren, senare även Kyrkovärden Anders Larsson i Kläppe, enl kyrkboken av ”bröstlidande”. Anders blev 73 år.

Mandelgren noterade även att *”Kyrkoåsens nya kyrka bygd af Drängen Ifvar Pålsson född i byn Lungre har ej följt ritningen utan gjort en egen och bygt (Se här och många andra vad nytta Öfver Intendent Embetet gör).”* Nu blev det självsvåldiga tilltaget av nu avlidne Jon Johansson att komma in med ny ritning officiellt, och fick till följd att sockenstämman några månader efter Mandelgrens besök beslöt att betala den av Jon utlagda ritningskostnaden 200 riksdaler ur kyrkokassan till Jon Johanssons sterbhus. Jon hade ju inte när det begav sej haft mandat att begära ersättning för en ny ritning vid sidan av den som pastoratet anskaffat och godkänt.

1871 Riksdagsmannen Hans Anderssons brevväxlingar från sitt andra år som riksdagsledamot visar att även hustrun Brita Jonsdotter följde med på tidsmässigt utvidgat Stockholmsbesök i samband med en kortare urtima riksdag som inkallades för september 1871.

Inget nämns om kyrkåstäcket i breven, men eftersom det kan ha varit redan kända fakta för brevmottagarna så behövde man ju inte kommentera varför Brita följde med denna gång. Det var också väl känt att alla stockholmsresor som Hans gjorde under sin tid var förknippade med utförandet av många olika tjänster åt släktingar och bekanta i hembygden, så en eventuell transport av Kyrkåstäcket till Mandelgrens bostad och samlingar var inte så unik att den behövde nämnas. Man kan ju också påminna om att Hans nyligen avlidne far Anders Larssons handelsresor till Hötorget i Stockholm säkert fanns kvar i hembygdens minnen.

I ett överlämnande av täcket kan de avlidna nyckelpersonerna Anders Larsson och Jon Johanssons betydande roller bakom täckets "upptäckt" nu representerats av barnen Hans och Britas motsvarande ansvarsåtaganden.

1875 Hittar vi enligt Christina Mattsson nästa anteckning av Nils Månsson Mandelgren om täcket, nu i det sedan ett par år nystartade Nordiska museets liggare: *"Brokadväfnad från Kyrkås kyrka uti Jämtland 1870 - gifvit till min samling, fanns ej på inventariett Ank. under 1875"*. Ankomståret 1875 avser Mandelgrens överföring av föremålet till Nordiska Museet, vilket också innebär att föremålet dessförinnan befunnit sej "i min samling" som, enligt Jacobssons Mandelgrensbiografi, torde betyda "i den privata lägenheten på Svartensgatan 4 vid Mosebacke torg"

1900 Påbörjas återupprustning av den gamla kyrkan.

1906-07 Lät kommunen uppföra en ny stor samlings- och möteslokal ovanpå den gamla sockenstugan på anhallan av den livaktiga IOGTlogen Lantblomman i Kyrkås. Som startkapital satsade Lantblomman 500 kronor för tio års förbetald lokalhyra. Slutkostnaden stannade på 3.400 kr.

1909-1911 Agnes Eriksson och Ella Widén startar föreningen Jämtslöjd i oktober 1908. I början var det huvudsakliga intresset inriktat på textilslöjd, och sommaren 1911 öppnade Jämtslöjd med Agnes Eriksson och "landshövdingen" Ella Widén en utställning av äldre kyrkliga föremål i Östersund. Där presenterades första gången den nyupptäckta och sensationella samlingen av Överhogdalstapeterna, vars ornamentik delvis liknade Kyrkåsantependiet. Likheterna presenterades dels med fotobilder av Nordiska museets vävnadsexemplar, men också med små originalbitar av kyrkåsvävnaden som då befanns hos Jämtslöjd. Där fanns dels A J Hanssons bit med fyrfotadjuret och dessutom den remsa på 3cm x 15 cm som Agnes Eriksson hade fått utan känd dokumentation - kanske som gåva av den intresserade Brita Jonsdotter i samband med att föreningen Jämtslöjd bildades.

Första nya Kyrkåsantependiet färdigt 1912

1912 Färdigställer Anna Ericsson och Kristina Stadigh den första antependiekopian från det gamla originalet av Kyrkåsantependiet. Det är signerat "KES 1912" (Kristina Ericsson Stadigh) och säkert inspirerat av de närmast föregående årens stöd och engagemang från ett nätverk

av intressen för kultur, hembygd och vävnadskonst i Jämtland. Nu knöt man ihop de intentioner som sannolikt funnits hos både JonteKerstin och Brita Jonsdotter ända sedan gamla kyrkan stängdes, att väva upp nya kopior av den gamla katolska bildväven med anor ända från den första kristnandet i Kyrkås. Den följs av flera kopior av Kristina Stadigh på 50-talet.

1950 är upprustningen av gamla kyrkan klar. Rustmästarebostaden från Lungre plus några lador och ett kyrkstall har blivit hembygdsgård och kyrkan har sedan dess använts regelbundet som sommarkyrka.

2007 Ny dendrodatering fastställer att murremmarna på gamla kyrkans murkrön är huggna på 1540-talet.

2013 Det ursprungliga altartäcket från Kyrkås kommer tillbaka från Stockholm till Jamtli, där alla delar nu sammanförts.

2019 blev så sista året för den nu tämligen nyrenoverade Kyrkås sockenstuga, flitigt använd som möteslokal och även som småskola i bottenvåningen fram till ca 1950. Nu jämnades den med marken för att lämna plats för en ny församlingslokal i den nya hopslagna storförsamlingens organisation. Blev inte det en form av kulturmord på närmiljön kring kyrkan tro?

Jan Nilsson